

SERGIU MATEI NICA, EXILAT ÎN POEZIE

Alexandru BURLACU

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar

E-mail: alexburlacu1@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3424-1588>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Sergiu Matei Nica, Exiled in Poetry

Abstract

In this article the author examines the poetry of Sergiu Matei Nica (1917-1973), one of the most important and one of the least known Bessarabian writers of the 30s and '40s of the last century. During his lifetime he published a single volume *Storms on the Dniester* (1943). He was a political prisoner, he was deatined long years in communist prison. He left numerous manuscripts, published posthumously. The analysis is centered primarily on the poetry of the carceral universe, written in the late '60s early '70s, conceived as “a real curse”. It is a poem of inner exile, written to fill an ontological void, conceived as vindictive therapy of nostalgia for “a country crucified on the cross”.

Keywords: poetry, carceral universe, metamorphoses of exile, inner exile, nostalgia, poetry as therapy.

Rezumat

În acest articol este examinată poezia lui Sergiu Matei Nica (1917-1973), unul dintre cei mai importanți, dar și unul dintre cei mai puțin cunoscuți scriitori basarabeni din anii '30-'40 ai secolului trecut. În timpul vieții a publicat un singur volum – *Furtuni pe Nistru* (1943). A fost deținut politic, a făcut ani grei de pușcărie comunistă. A lăsat numeroase manuscrise, publicate post-mortem. Analiza e centrată prioritar pe poezia universului carceral, scrisă la sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70, dar concepută și ca „un adevărat blestem”. E o poezie a exilului interior, plăsmuită pentru a umple un gol ontologic și percepută ca terapie vindicativă a nostalgiei pentru „o țară pe cruce răstignită”.

Cuvinte-cheie: poezie, univers carceral, metamorfozele exilului, exil interior, nostalgie, poezia ca terapie.

Cu scriitorul Sergiu Matei Nica, martor și protagonist al mișcării literare din spațiul pruto-nistrean din anii '30-'40 ai secolului trecut (unde, vorba psalmistului,

„șezum și plânsem”), critica literară a fost, cu rare excepții, extrem de laconică sau discret evazivă¹. În momentele esențiale și în tendința ei fundamentală, poezia lui Nica evoluează de la modernism la antimodernism, fiind marcată de pendularea între două registre tematice: 1) nostalgia după „Basarabia orfană”, de altfel, un loc comun în poezia refugiaților, mobilul celor mai izbutite versuri din placheta *Furtuni pe Nistru*; o poezie, de necontrafăcută sinceritate, care, din păcate, i-a predestinat anonimatul și consecințele condiției de deținut politic; și 2) evocarea universului carceral.

Basarabia, „o țară pe cruce răstignită”. Poemul *Bocet de plecare în necunoscut* este o evocare puternică a „urgiei” exodului basarabean în fața expansiunii rusești („într-un miez de arșiță” al lui 1940), emblematic pentru poezia lui S.M. Nica cu nucleee baladești: „A fost ca să se-ntâmplesse într-un miez de arșiță, / Suceau văzduhul zvonuri de prigoană, / Pădurea și-ascunsese umeda coroană, / Tremura a coasă spicul verde în aburi, / Nevestele se veșniciseră statui pe praguri, / Pribegii își furau durerile de pe laiță”. Tabloul este memorabil prin autenticitatea experiențelor, surprinse în momente esențiale; prin atmosfera plină de anxietate, intensificată prin viziuni dramatice, prin recurgerea la elementele realismului magic, la polifonismul poetic de rară rezonanță: „Spuneau unii c-au văzut sub sălcii lângă iezătură / Cinci cucuvele cu ochi roși – trandafiri de rac –, / Un cap de hoit mergea pe mal de apă pe un harac, / Alții jurau că soborul era-n tumane cu cele șase cruci, / Că în fântâna lui Sofrone ar fi fiert apa cu bulbuci, / Că de cu seară lângă lună răsăriseră mâinile Măriei Măgdălina, / Ce vânturau stele ascuțite ca ciulina. / Tăcea norodul cu vorbe ascunse, tari ca cremenea pe gură”.

Amploarea catastrofei e transfigurată prin tehnica inventarierii. În gradație ascendentă se acutizează presentimentul înstrăinării, însemnele tragediei se ivesc în ochi, buze, nări, suflet, glas: „Un soare limpede își pierduse penele printre livezi, / Când vagabonzii fără țară și-au încărcat pe umeri frica, / Și fata tatei își-ncolțise zahărul degetelor în mămica. / Gările – mușuroaie de furnici strivite, / Ochii – frunze în toate părțile lumii răvășite, / Buzele – fotografii de mame frânte sub icoane, / Nările – amfore cu miresme aprinse de șofrane, / Sufletul – stepă crăpată-n două de cutremur, / Visul – scăpat din degete ca o băsmăluță în ceamur. / Glasul – fluier cu zece borți astupate, / Pașii – drumuri istovite de cămile uscate, / Zâzâi, vântule, prin pomii aștia străini și furate cirezi, / Maică a Domnului,

¹ Editarea creației lui S.M. Nica ne va ajuta să înțelegem mai bine ce s-a petrecut cu noi și cu literatura noastră de la '40 încoace. Nerecunoscut, din varii motive, aici și în Țară, scriitorul, în sfârșit, este îndreptățit, „reabilitat estetic”, relansat în circuitul literar cu antologia-monument *Sergiu Matei Nica. Scrieri* (în două volume), prefață, alcătuire și îngrijire de Victor Durnea, în colecția „Moștenire”, patronată de Mihai Papuc. Ediția pune în lumină o operă uitată, ignorată, în mare parte necunoscută și e prefațată de un studiu meticolos – *Sergiu Matei Nica – poet, prozator, publicist, memorialist și diarist* – semnat de Victor Durnea, cercetător temeinic „dintr-o specie tot mai rară” (vorba lui Florin Faifer), care impresionează și de această dată prin tenacitate, acribie și rigoare.

aruncă-ți viorile frunții ca să ne vezi! // Copite de cal umflă oboseala de pe șosea, / În șanțuri vrea zestrea să se târâie din fugă, / Popii se uită-n urmă a frică și rugă. / Cine sunteți, voiăștia, care mânuiți un bici fără cai? / Cum se mai uită speriați popșoi încărcați de mălai!”

Interogațiile poetice, în bocetul de plecare, culminează cu adresarea către Iisus Cristos, simbol al iubirii și puterii vieții asupra morții, identificat în durerea din jur: „Unde vă târâți, măi neamuri, așa? / Bun-rămas lanuri cu umezeală din inima mea! / Unde-o să ajungeți, spre ce păduri? / Măi, ce oameni, când vă strigă din urmă milioane de guri! // Apele, uite, vă caută prin prundișuri, / Vă poftesc înapoi mierlele prin luminișuri, / Leșuri de vite stau muștelor mană, / Ce mută, funebră și grea caravană! // V-ați lăsat mamele să vă petreacă după moarte peste colnice, / Prāsada curților o să se strice. / Cerul vă-mpinge cu brațe de aburi înapoi, / Cine să măsoare toată durerea din voi? // Lung drumu-i prin inimi și leșuri, fruntea-i ca ceara, / Iisuse, Iisuse, unde ni-i țara? (*Bocet de plecare în necunoscut*). Poemul se distinge prin intuiția adevărului „noii lumi” barbare, viziunea tragică asupra țării „răstignite pe cruce”.

Debutul editorial cu placheta de versuri *Furtuni pe Nistru* (1943), de Sergiu Matei Nica, este elogiat de Nichifor Crainic, care, într-o cronică de întâmpinare, îl plasa într-un context favorabil pentru „noua generație”² cu lecturi din Whitman,

² „Drama zguduitoare a pământului dintre Prut și Nistru a dat naștere unei înfloriri lirice deosebite, fără corespondență în frumoșii ani de liniște românească din trecut. Unirea ne adusese doi poeți, pe Al. Mateevici și Ion Buzdugan, cel dintâi mort în pragul carierei literare, cel de-al doilea dezvoltat ulterior pe linia unui autohtonism de culoare specific locală. Dintre cei câțiva versificatori din deceniile de pace, singur Vladimir Cavarnali s-a afirmat cu oarecare accent, neajungând totuși la un contur precis al intențiilor poetice. Noua generație, modelată de școala patriei, trăind durerea ultimilor ani, arde în flacăra unui lirism național impunător. Există un sentimentalism basarabean de profunzimi neobișnuite, a cărui expresie literară o găngurește o întregă pleiadă de începători, întâlniți în *Viața Basarabiei*, în *Basarabia literară*, dar mai ales în pagina a doua a ziarului *Raza*, care a devenit o adevărată răsadniță de poeți. Deasupra lor se ridică doi tineri cântăreți cu fizionomie literară proprie: Sergiu Matei Nica și Robert Cahuleanu. Sergiu Matei Nica și-a strâns versurile în volumul *Furtuni pe Nistru*. E cel mai personal dintre tinerii poeți basarabeni. Stăpânește un vocabular bogat, zdravăn și reavăn, cu multe provincialisme și chiar rusisme, unele neînțelese pentru noi. (...) E interesant că la Sergiu Matei Nica aceste particularități sunt aproape disparente în cealaltă față a scrisului său: în ziaristică. Poetul acesta e dublat de un puternic ziarist. Mai ales articolele sale din *Raza*, ample și înviorate de o remarcabilă vervă combativă și de o credință românească neclintită, apărată adesea cu stiletul pamfletului, ni-l arată ca pe un gazetar de rasă, unul dintre foarte puținii cari au mai rămas în presa naționalistă, urgisită azi mai mult ca oricând. Versurile lui Sergiu Matei Nica se desfășură liber, ca la întâmplare, fără disciplină ritmică, fără simetrie, legate la capăt prin rime sau asonanțe, – ceea ce dă poeziei un caracter de clocot turbure și de spontaneitate, de improvizație și trecere repede. E ca o imagine în care se răsfrânge lumea zbuciumată a epocii noastre. O citești cu părerea de rău că nu te mulțumește întru totul, deși îi descoperi frumuseți la fiecare pagină, și nu-ți rămâne în memorie un rând sau o strofă. Această disoluție a formelor fixe, această tehnică hibridă, practcată mult de tinerii scriitori, poate din modă, poate din ocolirea efortului artistic, are, să zicem, avantajul unei experiențe lirice, dar și marele neajuns că izolează

Maiakovski, Esenin, cu școală la modernismul poetic românesc, în cercul discipolilor lui Tudor Arghezi, Ion Barbu, Lucian Blaga (Al. Robot, Nicolai Costenco, Bogdan Istru, Vladimir Cavarnali, Teodor Nencev, George Meniuc, Vasile Luțcan, pe care îi va evoca în poemul *1935*, într-o serie de secvențe publicistice). În lunga perioadă de gestație, S.M. Nica trece prin câteva experiențe poetice, cu colaborări la diferite reviste, până să contrapună poeziei sămănătoriste a generației lui Ion Buzdugan și Pan Halippa sensibilitatea, mentalitatea, *viziunea tragică*, atât de deficitare și noii poezii. Observația e a lui Mihai Cimpoi, care îl caracterizează esențialmente prin optica unui „dublu tragic”: „Ca și Andrei Ciurunga, Sergiu Matei Nica este un dublu tragic, trăindu-și în condițiile universului concentraționar propriul exil și exilul Basarabiei natale, «albă și orfană», transformată într-o Vale a Plângerii, în care țărani – în «mute sănii» cu tălpile late ca brazdele plugului – îl duc «pe Hristos în paie, ca pe un rug» (*Decor*)” (Cimpoi, 2002, p. 133). Cum s-a observat, discursul poetic al lui S.M. Nica ia adesea formă de acatist, de bocet, de colind, de invocare sentimentală sau de odă patriei mici (Cimpoi, 2002, p. 135), e tentat de încercări „instrumentiste” ale lui Macedonski; înregistrează „acorduri cotrușiene”; probează un jurnal de campanie în genul camilpetrescianului „ciclu al morții” (Durnea, 2021, p. 8-11).

Poezia universului carceral. Ce s-ar putea adăuga la notele pe care le consideră exegeții definatorii pentru poezia dintre anii 1968-1973? Luciditate și verticalitate, înnobilate de caracter puternic și vizionarism. Opera, mai cu seamă în partea ei inedită, oferă nenumărate surprize nu numai în planul viziunilor *ce este noua lume?*, dar și *cum este, cum funcționează această lume?* Ce e cu exilul lui Sergiu Matei Nica? Pentru a înțelege mai bine rostul scrisului său e destul să conștientizăm argumentele autorului în ținerea unui jurnal, cu regret, foarte târziu publicat³.

poezia într-o zonă necomunicabilă și astfel o interzice. O spunem cu regret pentru Sergiu Matei Nica, în legătură cu temperamentul său de adevărat poet și cu siguranța că poate să scrie și altfel. Un viguros sentiment filial îl face una cu durerea, cu soarta și nădejdea Basarabiei, pe care, până la el, nimeni n-a evocat-o și n-a preamărit-o cu atâta fierbinte sinceritate și naturaleză. Accentul acestor evocări e uneori patetic ca în *Cântarea României*, poemul atribuit tot unui basarabean, Alecu Russo. Alteori, perioadele de amplă respirație, alcătuite din lungi enumerații de imagini, amintesc litaniiile mistice patriotice a unui Charles Péguy, pe care nu știu dacă Sergiu Matei Nica l-a citit cumva. Incontestabil, lirica autohtonistă se îmbogățește prin acest poet cu o coloratură specific basarabeană” (Crainic, 1944, p. 183).

³ „De mulți ani intenționez să însemn într-un jurnal tot ceea ce mă frapează în mijlocul oamenilor cu care trăiesc, să cuprind în cuvinte evenimente, aspecte, fenomene, ecouri sufletești și opinii pornite din fapte și adevăruri, să pun pe hârtie certitudinile, îndoielile, frumusețile și tristețile vieții. Intenția se transformase la un moment dat în obsesie, însă, când eram gata să încep de la o anumită perioadă, mă opream neavând hotărârea trebuincioasă pentru a învinge hârtia albă. Am amânat deci de nenumărate ori începutul acestui jurnal, socotind mereu că încă nu i-a venit timpul. Există și alte motive, unele dintre ele imbatabile, care mi-au ținut condeul pe loc și au dat naștere

Azi conceptul de exil se definește în mod deconstructiv: „exilul ca fugă, exilul ca fugărire, exilul ca opțiune, exilul ca aventură, exilul ca destin. Și încă: exilul ca salvare, exilul ca terapie, exilul ca revanșă, exilul ca refuz. Și iarăși: exilul ca revoltă, exilul ca regăsire. Apoi: exilul din motive politice, exilul din motive

unei întârzieri atât de regretabile pentru mine. În primul rând, *timorarea* ce mă mai stăpânește și acum, în fața unei atitudini oficiale represive față de neastâmpărul incomod al scrisului dezinteresat. Eu am văzut și am trăit consecințele politice ale îndeletnicirii scriitoricești. Pentru cinci articole publicate într-un ziar obscur sub altă orânduire și cu un conținut diametral opus regimului venit la putere, în urma unor mari răsturnări războinice, mâna care le-a scris era încătușată și autorul – pe marginea a cincisprezece ani de muncă silnică. Pentru zece reportaje de război, scrise din Kuban și Karaci [în reg. submontană a Caucazului de Nord], în care s-a pomenit de câteva hectare de morți acoperiți de troienele din stepa calmucă, autorul își scuipa plămâni undeva în ariditățile Dobrogei, în ispășirea celor opt ani de muncă și exterminare în colonie. Pentru un volum de versuri în care a exaltat eroismul anonim al zecilor de mii căzuți la Dalnik și Tatarka, poetul s-a văzut cu biblioteca și garderoba confiscate, cu picioarele găurite de așchiile de piatră spartă în detențiune, acuzat și pedepsit pentru crimă contra umanității. Pentru un panegiric închinat lui Marius Demetrescu, primul sublocotenent român mort în cel de-al Doilea Război Mondial, l-am văzut pe gazetar mâncând ațe de fasole și mățase de porumb fierte, operându-și furunculul cât portocala cu un blacheu găsit la poarta cu cinci zăvoare a închisorii. Pentru o observație neconformistă, adresată unor foruri politice omnipotente, scriitorul își pansa panarițiile de la degete în fierăriile lui Hades de la Aiud, gustând din otrava celor șase ani de „învățare de minte”, sau lua drumul cimitirului necunoscut și lugubru de la Valea Neagră, aproape de Mamaia, doborât de muncă, umezeală și inaniție. Cine a trecut prin asemenea purgatoriu multă vreme nu mai poate să scrie, deși capul îi clocotește de gânduri. Îi e teamă de fiecare frază scrisă, să nu-i fie găsită și pusă la un dosar drept cap de acuzare, îi e frică de orice manuscris, să nu-i fie etichetat drept manifest subversiv, atribuindu-i-se intenții de crimă, trădare și atentat la ordinea socială. În al doilea rând, *greutatea reluării unei îndeletniciri întrerupte* acum douăzeci și ceva de ani, când, prin forța împrejurărilor, am îmbrățișat alte preocupări cu totul prozaice și de natură să nu aibă niciun fel de contingență cu scrisul. Din mănuiitor de condei am devenit tehnician de transporturi, din gazetar m-am făcut om de laborator de chimie industrială, din intelectual sensibil și tumultuos am ajuns manipulant de materiale pe șantierele de construcții, din scriitor cu temperament receptiv m-am transformat în spărgător de piatră și descărcător de pământ la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Asemenea ocupații zilnice au avut darul ca, împotriva criteriului de aptitudine, să-mi creeze un complex de inferioritate prin imposibilitatea de concentrare și regăsire, să mă fixeze în cele din urmă pe un drum de căutări permanente, din ce în ce mai îndrăznețe, care au durat însă prea mult. Reînnodarea firului a fost exasperantă. Am încercat de mii de ori să schițez în memorie silueta unui vers, dar n-am izbutit. Îmi părea că mi s-a pulverizat bagajul limbii și că nu mai pot simți căldura unei strofe adevărate. Am încercat de mii de ori să prind pe hârtie o frântură de idee, dar am șters de îndată ceea ce scrisesem, părându-mi-se fad, neatrăgător și prea arid. Bucuros că scăpasem de anii de reclusiune, după atâtea senzații trăite și atâtea lucruri văzute, aveam uneori convingerea că nu voi mai scrie niciodată, că-mi tremură degetele bătătorite de munca silnică și n-au putere să apese cuvântul cel mai potrivit și mai deplin. Nici răbdare nu aveam să duc până la capăt o idee, să termin și să rotunjesc o frază. Purtam prin buzunare tot felul de hârtiute cu texte începute, șterse, reluate, refăcute, neterminate, pe care, în cele din urmă, le aruncam în coșurile de gunoi de pe stradă sau din stațiile de tramvai. În al treilea rând, *nevoia de a-mi actualiza informația literară prin lectură* mi-a creat multe probleme. Ani în șir mi se luase puțința de a citi o carte sau un ziar, ani în șir făcusem apel numai la memorie, atunci când se abăteau întrebările ridicate de asperitățile vieții, ani la rând acumulasem experimentul literar numai din auzite de la cei ce, înzestrați cu memorie și talent, povesteau în timpul reclusiunii, seara după „închidere”, fie capodoperele literaturii universale, fie biografiile marilor celebrități ale lumii. În perioada aceea, când nu aveam puțința să citesc, căci nicio literă tipărită nu pătrundea în interiorul închisorii, eram vecin cu locul de dormit pe „priciul” de scândură și rogojină cu un medic neurolog, Constantinescu, a cărui bogăție de informație literară era uluitoare. Seară după seară, cu o spontaneitate excepțională și cu o pasiune debordantă, doctorul învia în celula puturoasă a Jilavei, pe lângă alte personalități, figura lui Ibsen, de exemplu, din care știa pe dinafară imprecategoriile lui Peer Gynt, și recita pe lângă alte multe capodopere, cu o dicțiune și căldură de neuitat, nemuritoarele versuri ale lui Charles Baudelaire” (Nica, 2021, II, p. 98-100)

economice, exilul din motive personale, exilul din motive psihologice. Și încă: exilul din dor de ducă, exilul din lehamite, exilul din întâmplare. Și iarăși: exilul din frică, exilul din curaj. La atâta morfologie sunt tentat să cred că analogia cu medicina e valabilă: nu există boli, există bolnavi, nu există exil, există exilați. (...) Prin toată această tevdatură semantică își face loc și cere să fie luat în seamă un înțeles bastard: exilul ca dilemă” (Ulici, 1997, p. 16).

Sintagma „exilat în poezie” e percepută ca o formă a *exilului interior*. Roland Jaccard, în *Exilul interior (Freud, psihanaliza și modernitatea)*, caracterizează omul modern drept „un om slab, dezarmat, ca și cum ar fi castrat și izolat. El este omul tehnologiei reci și al efectelor parcelate: omul exilului interior” (Jaccard, 2000, p. 16). Exilul interior, în cazul lui Sergiu Matei Nica, trecut prin „experiența Canalului”, este, în primul rând, o formă de protecție, generată, după Jaccard, și de: lipsă de comunicare, singurătate, plictis, dezgust, intoleranță, detașare, răceală, eul demn de a fi urât, impersonalitate, blocarea manifestărilor emotive și inadaptare. Toate acestea își găsesc expresie nu numai în publicistica, memorialistica, diaristica, dar și în poezia lui S. M. Nica, scrisă în ultimii ani de viață (1968-1973). Poeziile inedite sunt datate (ordonate după principiul cronologic). Succesiunea lor scoate în prim-planul dramei lăuntrice, viziunea labirintică a eului, în formula șaizeciștilor, de „a fi liber în cușcă”. Jurnalul poetic e marcat de pendularea între două registre tematice: universul carceral și „pridvorul cu duzi”.

Poezia lui S. M. Nica, ca și în cazul altor „antimoderni”, se hrănește din trecut. Poetul se teleportează în interbelicul basarabean: „În librăria lui Mecu lângă Vasile Militaru, / Stă atârând ultimul roman al lui Nicolae Spătaru. / Seara apar poezii Costenco, Istru, Meniuc și Luțcan, / Înflorați de Apollinaire și Chateaubriand. / O salută pe eleva Magda Isanos, / Despre care se spune că scrie frumos. / Apoi vine și Nencev, flămând și deștept, / Țsta plânge când scrie, cu Esenin pe piept. / La hotelul „Londra” a descins dintr-un turism / Nicolae Iorga, ca să conferențieze despre patriotism. / E anunțat Teodoreanu, despre *Medeleni*, cireși și cocori. / I se pregătesc pateuri și două ghirlande cu flori. / Dinspre bustul lui Pușkin vine Halippa, cu figura jovială / E un fel de Mecena, în toga neagră, medievală” (Poemul 1935).

Alteori, dorul basarabean e transfigurat prin intermediul unor miteme și toposuri ciudate, recurgându-se la „stilul esopic”, la „ascunderea sensurilor”, la „încifrare”, „ermetism”, detectabil „în grade diferite”, cum s-a observat, „sub influența (...) lui Ion Barbu.” (Durnea, 2021, p. 18). În România de atunci „era interzis să se vorbească de Basarabia, că se pedepsea cu zece ani de temniță grea orice tentativă de a aduce pe ordinea de zi problema granițelor răsăritene, că se considera crimă contra clasei muncitoare abordarea vechilor dureri românești reprezentate de Basarabia și Bucovina, interpretându-se de jurisdicția de la putere ca o calomnie a Uniunii Sovietice și ca o diversiune de învrăjbită a „frăției româno-sovietice”. Toți cei de față trăiseră momentele grozave din 1946-1952, când securitatea lui Stalin

alerga cu lațul prin orașele și satele României să-i prindă pe basarabeni pentru a-i aduce în pământul în care s-au născut și de acolo, undeva pe aproape de Verhoiansk, spre a scăpa de propagandiști antisovietici. În vreme ce frații lor români din Vechiul Regat, cu care se uniseră, de bunăvoie, în 1918, și cu care au trăit împreună aproape un sfert de veac, îi denunțau concurând la deportarea lor, fie din inconștiență și fanariotism, fie din frica egoistă că ar putea să li se mănânce porția de pâine” (Nica, 2021, II, p. 106-107).

Odată cu aceste constatări, care nu sunt altceva decât niște reflexe ale cenzorului său interior (nu numai cu referire la Basarabia, temă tabu sub regimul comunist), trebuie remarcat că poetul apelează la forma indirectă de exprimare. Este adevărat, în poemele ce evocă infernul concentraționar, nu multe la număr, dar foarte expresive, antologice pentru lirica penitenciară, se recurge la limbajul tranzitiv: „Sudorile cu sânge de pe palme – / Mustesc puroi de lom și târnăcop, / Printre zăbrele, ziduri și sudalme / Mă descompun nevolnic și miop. / Sub bolovanul foamei costelive, / Răsuflu stins și mușchii s-au topit, / Merg gârbovit cu tresăriri tardive, / Căci sufletu-i pe-afară izgonit. / Invidiez lăstunul de departe, / Sunt spintecat de apa din pereți, / Când stors ca un prosop gândesc la moarte / Pe rogojina ruptă în bucăți. / Mă devorează vulturii pe spate, / Picioarele sunt bețe și se rup. / Cad seara – vreasc – cu mâinile tăiate, / Și mă cufund în somnul fără trup. / Cu pântec flasc și mucegai pe haine / La ciutura durerii, s-o umplu, m-au trimis. / Mi-a-ntins milos zăbranicul de taine / Acest tărâm cu cântecul ucis. / Dar chiar atunci când jefuit de soare, / Strivit de ura fratelui semeț, / Când bobul crud și mirosul de floare / Îmi par mai mari ca omul îndrăzneț, Când plec să-mi caut inima din cușcă, / Turnând peste durere visul cert, / Noroiul nu m-atinge și rana nu mă mușcă, / Devin risipitor și iert!” (*Dureri*. 05.04.1968).

Poetul dezvăluie, retroactiv, scene de groază, destine umane, teme tabu în literatura sub regim comunist. Astfel, bătrânul Cristache Șchiopu așteaptă cu înfrigurare o întrevedere cu „mezina lui înaltă, cu părul de cărbune”: „Tresare-ntruna, și-a lăsat din mână / Ciocanul de spart piatră și cușma cea bătrână, / Privește drumul, zvâcnește din picior, / Azi fata cea mai mică va fi la „vorbitor”, / Bătrânul râde de ce îi va mai spune / Mezina lui înaltă, cu părul de cărbune, / Îngână parcă o rugă, e grav și bucuros, / Deși cămeșa-i curge și pielea e pe os”.

Bătrânul a fost „scos din curte pe când ascuțea plugul. / De atunci chiaburul nostru e stors cu tăvălugul. / Lovește cu barosul în nodurile din stânci, / Până își rupe carnea rostogolit pe brânci. / Va cere astăzi fetei să-i mai trimită slană, / Va întreba de vite, de biata lui Ioană! / Dac-au schimbat șindrila? Ce mai e nou prin sat? / Bătrânul dus de visuri ... e mut și-nfiorat. / Amiaza trece. Cu pleoapa tremurată / Mai urmărește drumul, dar fata nu se-arată! / „O fi poate bolnavă, o fi un nou necaz?” / „Nu-i prea târziu ...” și moșul se șterge pe-obraz. / La-ntors, prins în coloana de umbre și schelete, / Tivită-n cordoane de puști și baionete, /

O clipă scormonește cu ochii amețiți / S-o vadă, dar mezina nu-i printre cei veniți. / Se-ntunecă salcâmi și nimeni nu-l mai cheamă, / Stă gârbovit și searbăd, înfrigurat de teamă, / „I-o fi lăsat pe drumuri. De foame o fi murit! / Niciunul să nu vină?” șoptește-nmărmurit. / Cristache Șchiopu, uite, în goană de la poartă. / „Ce stai? Ți-o venit fata. E-un ceas de când te-așteaptă!” / Se aruncă, dar sergentul îl șuieră să stea / Și-i strigă că nu-i voie s-o poată azi vedea. / Nedepășindu-și norma la spartul cu toporul, / I-au confiscat „pachetul” și nu-i dau „vorbitorul”. / Pe la chindii sosită, i-au spus femeii toți / Că-i pedepsit moșneagul, că-i leneș și e hoț. / Oprit în drum își simte făptura ruptă-n două, / O bucurie veche și o durere nouă! / Se mângâie că fata dac-a venit, oricum, / E bine, dar îl arde c-au aruncat-o în drum. / Nu mai putea să-ndure și într-o joi pe prici, / L-au dibuit sergenții, că-i spânzurat c-un bici. / Cu alți vreo trei în groapa comună l-au trântit, / Să nu mai afle nimeni cum moare un bandit!” (*Așteptare*. 13.04. 1968).

În lumea penitenciară sunt reanimate scene ca acestea: „Hangerul frigului s-a împlântat în os, / Cad ciorile pe lozii, înghețate, / Copacii rari și morți plesnesc de vânt. / Muncim în zori cu piepturi dezbrăcate, / Să aruncăm în mâini pământul priporos, / Cu mușchi ca niște arcuri, cu trupul stors și frânt. / E încă noapte, gerul de pe ghiol / Ne doare-n creier, scurmă-n sentinele. / Sudorile ne-au smuls cămașa și dorul de a trăi, / Când aburul se-ngroașă ca bruma peste piele, / Lopata rupe-n oase ghețarii de nămol, / Încrușișând durerea cu frica de a muri” (*Dilemă*. 07.06.1968).

Un tablou zguduitor e marșul în coloană spre Canal: „De două nopți mărșăluim spre fluviu, / Bocancu-i rupt în verstele de lut, / Cu deget lung simt moartea cum ne numără, / Când socotim tot drumul străbătut. / Dormim în mers, picioarele sunt treze, / Prinși cot la cot să nu ne prăbușim, / De osteneli strâmbați ne sunt genunchii, / Văzându-ne de-alături, ai zice că murim. / Cu patru-n rând lipiți de cei din față, / În flancul drept soldatul e cârmaci. / De câte ori coloana se oprește, / Toți cad în drum ca trunchiul de copaci. / S-aud bătăi în creier și plouă cu pietroaie, / În somnul rupt începem să visăm, / Suntem ușori, că nu purtăm picioare, / Că ne-au adus cosciuguri și trebuie să intrăm. / M-afund în glod, puterile-s secate, / Vertebre n-am, mișcarea e un chin, / Mai e de mers încă o zi și o noapte, / De ce nu vine-un glonte și odată s-o termin?” (*Dormind în mers*. 30.06.1969).

În lumea osândiților din orișice se face răsfăț pentru plutonul de paznici: „Vin dinspre mare hule și pustiuri, / Se culcă ceru-n șanțuri și barăci, / Se înfășoară ploaie în nevăzute râuri, / Abia clipește ocnașii în zdrențele lor reci. / Se adună apă sub pântecul de iască, / Picioaru-n clisă stârnește suferinți, / Cei mai bătrâni în cârjă potirul gurii-și cască, / Să curme clănțăiala din falcă și din dinți. / De-o oră-n rânduri cosoare avem sub coaste. / Ne numără stăpânii pe capete și soi, / Ce vânt de criptă, cu-mbrățișări nefaste! / A șasea oară astăzi numărătoarea-n toi! / N-ajunge unul, nu iese socoteala. / Destul pe state, să-i numărăm pe brânci! / Conducerea dă ordin, e veche răfuiala, / Sergentul Bătă scrie tot patru în loc de cinci. / Într-un

târziu plutonul de paznici își dau coate, / Râzând cu înțelesuri, algebra li s-a închis. / Bureții din spinare și tălpile-nghețate / Ne ținutiesc sub oase câte-un plămân ucis. / Porniți spre Valea Neagră, opt morți într-o chiulasă, / Despovărați coboară cu același camion, / Șoferul cântă valsuri, iar mamelor de acasă / Li se trimite-un nume și un crac de pantalon!” (*Numărătoarea*. 07.07.1968).

Câte o scenă de existență penitenciară e transpusă cu o forță de expresie mai rar întâlnită în poezia timpului: „Incandescența friză a soarelui de sud / Dizolvă măduva-n bronzatele schelete, / Pândarii cu pistoalele și cu grumazul ud / Ne obrintesc în bețe și triste piruete. / De zece zile groapa o creștem în infern, / Vin corbii prin arțarii schilozi să ne privească, / În fiecare seară un sânge stins și tern / Pe bâta de osândă nu poate să lipsească. / A leșinat „Păstaia” pe tălpile lui moi, / Golit mereu de mațe și vânăț de măciuci, / Setebos pus la roabă, vertebre cu puroi, / Un holoten micelic, cu creștet cât-o nucă. / Se-năbușă maestrul, plămâni s-au aprins, / Ca om de legi, vezi bine, cunoaște socoteala, / Aruncă-n șanț lopata cu coatele i-a stins, / Acum îl bat cu cizma, să-i treacă răgușeala. / Pe generalul veșted huron de târnăcop / Îl scot pe mâini din Cocit în aburi de pucioasă, / Își spune rugăciunea cu glas de protopop, / Pe când scaieții rumeni îl coc la talpa groasă. / Mitropolitul sapă și tace surâzând, / E Sfântul Haralambie pecetluit pe-o cracă, / Cereasca lui știință o murmură în gând, / De câte ori îl zvârle pe pătură-n baracă. / Își cată-n bobi pândarii de arșiță striviți, / S-au plictisit să crape fosile și podagră, / De mult cinăm cu morții și suntem hotărâți / Să ne-ntâlnim cu toții sub mal la Valea Neagră” (*Carnifex*. 2.09.1970).

Aceste mostre de poezie penitenciară de S.M. Nica, alături de cele ale lui Andrei Ciurunga, schimbă substanțial reprezentările noastre despre „literatura de sertar”, iar o panoramă critică a poeziei românești din secolul trecut nu mai poate face abstracție de S. M. Nica, un poet care exprimă la modul exemplar o conștiință care nu acceptă concilierii sau compromisuri, un poet care s-a exilat în poezie, a scris „pentru sertar”, fiind lucid că scrisul său (remarcabil și prin publicistică literară, dar și prin memorialistică de valoare, de rară probitate!) nu are nicio șansă să vadă lumina tiparului într-o lume a regimului totalitar.

Referințe bibliografice:

CIMPOI, Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. București: Editura Fundației Culturale Române, 2002.

CRAINIC, Nichifor. *Cântăreți ai Basarabiei: Sergiu Matei Nica, Robert Cahuleanu*. În: *Gândirea*, 1944, nr. 3, p. 183.

DURNEA, Victor. Sergiu Matei Nica – poet, prozator, publicist, memorialist și diarist. Sergiu Matei Nica. Studiu introductiv. În: *Sergiu Matei Nica. Scrieri*. Vol. 1. *Poezie*.

Proză. selecția și îngrijirea textului, tabel cronologic, note și comentarii de Victor Durnea. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2021, p. 5-32.

JACCARD, Roland. *Exilul interior (Freud, psihanaliza și modernitatea)*. București: Agora, 2000.

NICA, Sergiu Matei. *Jurnalul unui basarabeian refugiat peste Prut: 1968-1973*. Ediție îngrijită. de Victor Durnea. Coord.: Lucia Cireși, Diana Stroescu. București: Editura Academiei Române; Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2020.

NICA, Sergiu Matei. *Scrieri. Poezie. Proză*. Vol. I-II. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2021.

ULICI, Laurențiu. Avatarii lui Ovidiu. În: *Secolul 20*. 1997, nr. 10-12, p. 14-17.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.